

Ю. Р. Шеляг-Сосонко, І. Г. Ємельянов

Біологічне різноманіття

БІОЛОГІЧНЕ РІЗНОМАНІТТЯ – різноманіття органічного світу нашої планети, що є результатом тривалого еволюційного процесу. Визначення поняття «Б. р.» принципово важливе як для розвитку екол. теорії, так і для практ. дій щодо збереження довкілля. Останнє пов'язане з тим, що це поняття є базовим для всього природоохорон. напряму, універсальним, і його застосування на практиці визначає обсяг об'єктів охорони. Чітке визначення Б. р. – відправний теор. пункт досягнення гол. мети Конвенції з Б. р., прийнятої 1992 у Ріо-де-Жанейро на Конф. ООН з довкілля та розвитку людства у 21 ст. У 1-й статті Конвенції говориться, що її метою є «збереження біологічного різноманіття, стійке використання його компонентів і спільне одержання на справедливій та рівній основі вигід, пов'язаних з використанням генетичних ресурсів...». У 2-й статті Конвенції Б. р. визначено як «варіабельність живих організмів з усіх джерел, включаючи, серед інших, наземні, морські та ін. водні екосистеми й екологічні комплекси, частиною яких вони є; це поняття охоплює різноманіття в межах виду, між видами та різноманіття екосистем». Поняття «Б. р.», визначене в Конвенції через варіабельність, сукупність, типологію з додаванням обмеженого чи повнішого переліку життєвих форм, на думку деяких дослідників, не відповідає вимогам універсальності, оскільки охоплює лише частину всієї кількості об'єктів, які належать до Б. р., визначене не через рід і видову відмінність і не має її критеріїв. Тому пропонується таке визначення: Б. р. є сукупністю типів відмінностей об'єктів будь-якого простору (території, акваторії, планети), що виявляються на підставі обраної міри. Залежно від неї (ознаки, за якими об'єкти розрізняють) Б. р. за кількістю та обсягом одиниць регіону або Земної кулі може істотно змінюватися до нескінченності. Взагалі розрізняють таксономічне та типологічне різноманіття, найменшою базовою одиницею якого є особина, котра, на відміну від молекулярних, клітинних, тканинних та ін. рівнів, здатна до самостійного існування, самовідновлення й пристосування. Вона є носієм й ін. форм Б. р., а саме: базового рівня виду з нижчими рівнями – популяційним та генетичним і рівнем надвид. таксонів (роду, родини тощо). Типологічне, або нефілетичне, Б. р. є об'єднанням особин не за родин. ознаками, а за геогр., екол., функціон. тощо. Третьою осн. групою Б. р. є біохорологічне, тобто різноманіття природ. тер. за сполученням організмів. Базовими рівнями його є ценотичний (рівень угруповань), флористичний (рівень елементар. флори), фауністичний (рівень фауніст. комплексу); вищими – ієрархія

одиниць біогеогр. районування (р-н, округ, провінція тощо). Виділяють і ландшафтне різноманіття, базовим рівнем якого є фація з вищими ієрархіч. рівнями – урочище, р-н, обл., провінція, зона, країна. Б. р. є суто динаміч. системою, тому треба розрізняти й функціон. різноманіття. Функціон. лінія – це системи трофіч., топіч., фабрич. тощо зв'язаних між собою та з фіз. середовищем існування сукупностей особин і популяцій, котрі утворюють функціон. єдність. Баз. рівнем тут є екосистема, яка має у своєму складі підсистеми біотич. та абіотич. компонентів, а її елементами є консорція та екопопуляція. Осн. функцією екосистеми є постій. біоген. кругообіг речовин, що забезпечується перенесенням трансформов. енергії та інформації по трофіч. ланцюгах. Екосистема є елементарною функціон. одиницею біосфери. Баз. рівню відповідає елементарна екосистема, яка складається з набору консорцій одного типу або їх комплексу. Наступ. рівнем є макроекосистема – комплекс елементар. екосистем. Далі – макроекосистема 2-го порядку, яка складається з комплексу макроекосистем 1-го порядку, і т. д. – до біосфери. Отже, Б. р. має дивергент. тип організації, від його баз. рівнів відходять похідні рівні, які з віддаленням усе менше й менше пов'язані між собою, а ще менше з баз. рівнями, і складають усі разом динамічну ієрарх. систему, що переходить циклічно від одного стану до іншого. В основі виділення дивергент. ряду рівнів лежать відмінності в системотвірному факторі, а базового та похідних – у ступені його проявлення. Всі дивергентні ієрарх. ряди рівнів поєднані між собою числен. зв'язками ін. типу порівняно з тим, що їх організовує, утворюючи безперервну мережу взаємодій.

Рекомендована література

1. Шеляг-Сосонко Ю. Р., Жижин М. П. Парадигма сучасної созології // УБОЖ. 1993. Т. 50, № 1;
2. Global biodiversity assessment. Cambridge, 1995;
3. Шеляг-Сосонко Ю. Р., Емельянов И. Г. Экологические аспекты концепции биоразнообразия // Екологія та ноосферологія. 1997. Т. 3, № 1–2;
4. Емельянов И. Г. Разнообразие и его роль в функциональной устойчивости и эволюции экосистем. К., 1999;
5. Гродзинський Д. М. та ін. Проблеми збереження та відновлення біорізноманіття в Україні. К., 2001.

Бібліографічний опис:

Біологічне різноманіття / Ю. Р. Шеляг-Сосонко, І. Г. Ємельянов // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2004. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-35312>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).